

СТАНІСЛАВ ГЕННАДІЙОВИЧ ПЕВКО,*доктор філософії,**Харківський національний університет внутрішніх справ,**кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін;* <https://orcid.org/0000-0002-1488-9715>,*e-mail: Stanislav.advocate@gmail.com***АКСІОЛОГІЯ ПРАВА У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Розглянуто питання актуальності існування права в суспільстві через визначення його цінності. Детально вивчено складові, що розкривають основне питання теми дослідження. Вивчення кожної складової досліджуваної проблеми визначає передумови існування та дієвість впливу правових норм на суспільство, через що відображається основне призначення права та його аксіологія у громадянському суспільстві. Ці компоненти є складовими частинами, що дають можливість комплексно дослідити питання статті.

Розглянуто основні елементи аксіології права у громадянському суспільстві, визначено сутність права через аналіз підходів до праворозуміння, що надало змогу встановити онтологію цього поняття. Зроблено висновок, що право є засобом регулювання суспільних відносин та вирішення протиріч між членами соціуму. Проаналізовано такі взаємопов'язані поняття, як «суспільство» та «суспільні відносини». Суспільство визначено, як сукупність осіб, які проживають на певній території з метою задоволення спільних інтересів, а суспільні відносини – як форму взаємодії членів суспільства. У зв'язку з різноманітністю інтересів у членів суспільства в ході їх взаємодії виникають протиріччя, вирішення яких здійснюється завдяки правовим нормам, що встановлюють загальнообов'язкові, формально виражені правила поведінки. Тобто суспільство стає громадянським через наявність механізму правового регулювання поведінки його членів, встановлення правових статусів осіб, що виражається в існуванні прав та обов'язків, а також здійсненні державного управління, відстоюванні своїх прав та законних інтересів шляхом створення відповідних видів суспільних інституцій.

Зроблено висновок, що право є основним засобом регулювання суспільства, яке існує задля вирішення протиріч та впорядкування суспільних відносин шляхом встановлення загальнообов'язкових, формально виражених, шаблонних правил поведінки, які дають можливість співіснувати та розвиватися членам суспільства. Також шляхом встановлення правових статусів осіб членам суспільства надається можливість об'єднуватися у громадські організації, учасники яких можуть захищати свої права і законні інтереси, впливати на владу, а також убезпечувати себе від свавілля з боку держави.

Ключові слова: *право, суспільство, суспільні відносини, громадянське суспільство, цінність права.*

Оглядова стаття

ВСТУП. У сучасному суспільстві втрачається цінність права, що проявляється у зловживанні наданими мірами можливої поведінки, наявності правового нігілізму як у професійній юридичній діяльності осіб, так і у повсякденному житті, використанні права як засобу досягнення неправомірних цілей тощо.

Із появою правових норм, їх динаміки розвитку та санкціонування як засобу регулювання суспільства держава виховувала та намагається виховувати в суспільстві поважливе ставлення до права. Це можливо досягти різними шляхами, запроваджуючи різноманітні інститути, що допомагають піднести цінність і важливість правової системи в державі. До таких прикладів можна віднести проведення

просвітницьких лекційних занять, впровадження програм правової обізнаності тощо. Реалізуючи комплекс заходів, пов'язаних із вихованням суспільства в дусі поваги до права, у суспільстві формується рівень правосвідомості. Високий рівень правосвідомості громадян породжує високий рівень правопорядку, що забезпечує можливість членам суспільства взаємодіяти між собою та з державою, керуючись єдиними правилами. Коли в суспільстві панує право, воно є правосвідомим та правопорядним. Це дозволяє розвиватись як суспільству, так і державі.

Вивчаючи мету існування права можна зауважити, що воно виникло задля вирішення спірних питань, які існували та існують протягом

всього часу співжиття членів суспільства під час їх взаємодії як між собою, так із органами влади. Тому право є засобом регулювання суспільних відносин між його членами та між державою й членами суспільства. Завдяки шаблонам правилам поведінки в суспільстві встановлюється єдина система взаємодії його членів. Право є універсальним засобом визначення єдиних правил співіснування, що виражається у формалізованих правилах поведінки, які є обов'язковими для виконання особами, котрі перебувають на території дії відповідних норм, – території держави, в якій існує відповідна правова система. Держава виступає гарантом, що забезпечує існування та реалізацію норм прав. Це проявляється в можливості застосування владного примусу органами влади. Представники держави обираються суспільством (народом) на підставі прямого виборчого права, що є елементом прояву демократії у громадянському суспільстві. Тобто право має не лише реальний вплив на суспільство, а й виступає способом встановлення рівності між його членами.

Для визначення розуміння цінності права в суспільстві необхідно дослідити це питання. Окрім того, неабияку роль відіграє саме суспільство в розвідці цієї теми. Суспільство – це багатогранний елемент, що змінюється під впливом навколишніх факторів його існування. Воно розвивається залежно від політики держави та процесів правотворчості. Під впливом правових норм суспільство перетворюється із звичайного на громадянське, суспільні відносини, перебуваючи під впливом правових норм, стають правовідносинами. Говорячи про громадянське суспільство, слід виокремити можливість його членів на підставі правових норм, реалізація яких гарантована державою, захищати та відстоювати свої власні інтереси, що не суперечать законодавству та не порушують інтереси інших осіб. Формами такого захисту, крім можливості звернення до відповідних органів влади, є також створення різного роду об'єднань та інших соціальних утворень.

Зважаючи на це, постає питання цінності права у громадянському суспільстві, а саме його ролі в існуванні суспільства, що взаємодіє на підставі правових норм. Тому в процесі розгляду цієї теми доцільно наголосити на квінтесенції громадянського суспільства, аксіології права у громадянському суспільстві та їх взаємозв'язку. Крім того, слід проаналізувати різноманітні погляди науковців щодо права, суспільства, громадянського суспільства, їх взаємозв'язку і зробити висновок щодо цінності права у громадянському суспільстві. Наше

дослідження та його результат зробить внесок у науку, окресливши значення права не лише в суспільстві, а й визначивши цінність права у громадянському суспільстві.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є з'ясування цінності права у громадянському суспільстві. Завданнями цього дослідження є визначення сутності права як засобу регулювання суспільства, понять «суспільство» та «суспільні відносини» як похідного компонента суспільства шляхом огляду наукових праць, а також поняття «громадянське суспільство»; враховуючи всі складові, зробити висновки щодо аксіології права у громадянському суспільстві.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. У науці існує багато методів, що надають можливість здійснити комплексне дослідження проблемних питань.

Основну та першочергову роль у дослідженні відіграє метод аналізу як метод наукового пізнання. Аналіз – це метод пізнання, змістом якого є розчленування предмета дослідження на складові з метою їх детального й усебічного вивчення. Як складові цілісного об'єкта виступають його сторони, ознаки, властивості, відношення тощо. За допомогою цього методу було виокремлено складові досліджуваної теми та розподілено їх на окремі частини наукового питання. Насамперед комплексно було досліджено значення права як юридичного явища в суспільстві, розглянуто суспільство як невідчужувану та основну частину громадянського суспільства, визначено квінтесенцію суспільних відносин, досліджено поняття «громадянське суспільство». Зроблений аналіз дозволив встановити сутність громадянського суспільства як невід'ємного елемента правової держави. Окрім цього, був визначений зв'язок права й громадянського суспільства та їхній взаємний вплив.

Також мною був використаний дедуктивний метод. Дедукція – метод переходу від знання загальних закономірностей до окремого її прояву (аналіз понять). Застосовуючи метод дедукції, було здійснено огляд загальних закономірностей функціонування права як засобу регулювання суспільства в державі, визначено сутність суспільства в державі, а також взаємозв'язок суспільства та права. Крім зв'язку права із суспільством, було визначено сутність громадянського суспільства та визначено роль права в ньому. Ці елементи надали змогу прийти від знання загальних закономірностей до їх окремого прояву. На підставі дослідженого матеріалу зроблено висновок щодо цінності права у громадянському суспільстві.

Отже, застосувавши відповідні методи дослідження, було здійснено комплексне та всебічне вивчення досліджуваного питання, що надало змогу визначити складові, які окреслюють цінність права у громадянському суспільстві, а саме: було встановлено квінтесенцію права як першочергового елемента, що є засобом регулювання суспільства; визначено суспільство як невід'ємну складову правого регулювання, що є основною передумовою існування як держави, так і права; виокремлено громадянське суспільство як похідний вид суспільства, який існує у правовій державі та має істотні відмінності від звичайного суспільства, що полягає в можливості створення суспільних інститутів із метою відстоювання своїх прав, свобод і законних інтересів. Тому окремих аналіз складових частин наукового питання надав можливість визначити їх взаємозв'язок, що дозволило комплексно підійти до формулювання значення цінності права у громадянському суспільстві.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Відсутність поваги до права, незнання та неусвідомлення сутності правових норм, що діють у державі, призводить до нерозуміння цінності права у громадянському суспільстві. У зв'язку із цим виникає потреба визначення онтології цінності права у громадянському суспільстві, яке становить групу осіб, що спільно проживають і мають гарантовані державою права, свободи й законні інтереси, а також можливість впливати на державу задля реалізації та захисту свого правового статусу.

Для комплексної розвідки питання квінтесенції аксіології права у громадянському суспільстві необхідно насамперед надати визначення основним елементам досліджуваної теми. Право є одним з основних засобів регулювання суспільства. Воно є юридичним явищем, яке служить як державі, так і суспільству. Державі право надає можливість здійснювати формально регламентований вплив на членів суспільства, що є загальноновизнаним і загальнообов'язковим для всіх його членів. Суспільству право надає можливість мати конкретно визначені міри можливої поведінки, тобто розуміння правил взаємодії як між членами суспільства, так і між членами суспільства та державою. Єдині, загальнообов'язкові правила поведінки в державі створюють умови, що дозволяють існувати державі та суспільству в єдиному правовому полі. Право відіграє важливу роль в існуванні суспільства та держави, а отже, необхідно комплексно дослідити це поняття.

Аналізуючи наукову літературу, що розглядає підходи до визначення права, можна виокремити: природно-правовий підхід праворозуміння, соціологічний підхід праворозуміння та підхід юридичного позитивізму до праворозуміння. Окрім цих підходів, у навчальній та науковій літературі можна зустріти більш широку диференціацію типів праворозуміння, а саме: соціологічна школа права, теорія юридичного позитивізму, теорія природного права, нормативістська теорія права, концепція юридичного функціоналізму, реалістична школа права, теорія солідаризму у праві, історична школа права, психологічна теорія права, теорія інтегративної юриспруденції. Розглянемо деякі з них.

Юридичний позитивізм виник у середині XIX ст. Його засновником вважають англійського юриста Джона Остіна (1790–1859), який у 1832 р. видав працю під назвою «Лекції з юриспруденції або філософія позитивного права» (Austin, 1885). Цей підхід визначає право як це суто емпіричне явище, яке є формою, оболонкою наявних економічних та політичних відносин. Основною складовою права є форма, а не зміст. Ці два чинники не є взаємопов'язаними. Право є сукупністю норм, які встановлюються державою у формі закону й адресуються суспільству (Переш, Фрідманський, 2021).

Як відомо, соціологічний підхід у праворозумінні виник наприкінці XIX – на початку XX ст. в Західній Європі і на сучасному етапі вирізняється існуванням низки напрямів, таких як юриспруденція інтересів; теорія «живого» або «вільного» права; концепція солідаризму; концепція інституціоналізму; концепція прагматизму; концепція інструменталізму; концепція реалізму (Алаіс, 2002). Вищу мету права вбачали в досягненні загальносуспільних цінностей (злагоди, добробуту, миру тощо), які виходять з інтересів суспільства та охоплюються пануванням правопорядку, що забезпечує «примирення і гармонізацію людських інтересів, що конфліктують» і спрямовані на досягнення цінностей та постулатів сучасної цивілізації (Pound, 1942).

Інтегративний підхід ураховує й поєднує все цінне в зазначених концепціях праворозуміння (Кельман, 2007). Сутність такого праворозуміння полягає в тому, що за допомогою цього підходу об'єднуються всі концепції природного права з метою створення єдиної, нової школи права. Відповідно до цього підходу всі ознаки, що в ньому містяться, є необхідними та обов'язковими. Надаючи характеристику праву, необхідно проаналізувати його квінтесенцію та форму. Тобто при створенні цього

методу малося на меті скомпонувати єдине уявлення про право за допомогою об'єднання правових приписів, юридичних процесів і моральних норм.

Комунікативна теорія права полягає у визначенні належного шляхом аналізу багатьох зв'язків у соціумі та відносинах. Відносини при цьому повинні відповідати постулатам взаєморозуміння і толерантного ставлення через те, що відповідно до цього підходу тільки за вказаних умов відносини можуть мати конструктив, а отже, підпадати під дію правових норм. Право як практична система дії ґрунтується на взаєморозумінні, без якого саме його існування неможливе (Поляков, 2007).

Право (позитивне право, об'єктивне право) можна визначати як систему соціальних норм (формально визначених, загальнообов'язкових), що встановлені (або санкціоновані) державою, перебувають під її охороною, мають владно-вольовий, державно-регулятивний характер (Бандурка та ін., 2018).

Натомість існують й інші погляди щодо сутності права. Першочерговим загальнотеоретичним підходом сучасної правової науки є погляд, відповідно до якого право є цінністю. Науковці вважають, що право – це основна цінність, бо вважається гарантією існування, розвитку цивілізації. Деякі дослідники, розглядаючи право через сутнісну характеристику, вважають, що право є унікальним явищем, яке становить користь для суспільства. Також існують переконання, що визначення права можна розглядати в широкому та вузькому значеннях. Загалом під поняттям «право» розуміють багато аспектів, що його становлять. Воно включає в себе сукупність норм, систему нормативно-правових актів тощо. Так, у вузькому розумінні право – це сукупність загальнообов'язкових правових норм, які створюються і гарантуються державою та є формалізованими. У широкому розумінні право – це сукупність таких елементів, як правовідносини, свідомість у праві тощо. Враховуючи наявність двох різних підходів до розуміння права, не можна встановити єдиний, бо вони не виключають один одного. Перехід від вузького праворозуміння до більш широкого сприяє розширенню поглядів щодо визначення сутності права. Окрім цього, різноманітність поглядів надає змогу не лише визначити квінтесенцію права, а й встановити його необхідні елементи, що є невід'ємними частинами поняття.

Деякі науковці розглядають право у класичному визначенні. Право – це система формально визначених правових приписів, що закріплюють загальнообов'язкові правила

поведінки шляхом надання учасникам суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, які виражають баланс суспільних, групових та індивідуальних інтересів, забезпечених підтримкою держави і спрямованих на збереження та розвиток суспільства (Бондаренко, Пустова, 2021). Особливість права як сукупності формально виражених, загальнообов'язкових правил поведінки полягає у створенні балансу між інтересами членів суспільства через те, що інтерес є однією зі складових суспільних взаємовідносин за участі держави. Саме завдяки участі держави в регулюванні суспільних відносин як загальнонаціонального представницького органу, що наділений владними повноваженнями, наданими йому членами суспільства, держава не творить право, а лише формує його. Це є відмінними ознаками правових норм від соціальних. Право є лише одним із видів суспільних регуляторів. Поява права не відкидає важливість ролі інших видів соціальних інституцій. Для повноцінного врегулювання різних інтересів окремих членів суспільства з іншими соціальними формуваннями, різної специфіки суспільних відносин, врегулювання процесів, що мають місце у соціумі, участь у врегулюванні яких бере не лише держава, використовуючи формально виражені, загальнообов'язкові правила поведінки, а й інші суспільні засоби регулювання, застосовуються такі норми, як норми моралі. Але нормативно-правові правила поведінки все ж залишаються єдиними унормованим та гарантованим засобом регулювання суспільства, що є відповідними вимогами до поведінки членів суспільства визначених у гіпотезі статті випадках. Таке правило поведінки гарантується державою за допомогою можливості застосування засобу примусу в разі його порушення, що є основним засобом правового впливу.

Можна зустріти погляди, що право – це засіб соціального регулювання, тобто спосіб керування суспільством. Цей спосіб становить сукупність формально визначених, загальнообов'язкових правил поведінки, виконання та дотримання яких забезпечується державою. Держава визначає механізми та методи здійснення правового впливу за допомогою правових норм на членів суспільства.

Отже, виходячи із вищенаведених наукових теорій праворозуміння та поглядів науковців щодо визначення сутності права, можна дійти такого висновку: право є засобом регулювання суспільних відносин, яке складається із сукупності формально виражених правил поведінки, що являють собою шаблони правил взаємодії учасників правовідносин у відповідних

їх видах і мають загальнообов'язковий характер, а їх реалізація гарантується державою.

Враховуючи погляди щодо визначення сутності права, можна встановити єдиний елемент, існування якого зумовлені виникнення, існування та розвиток права, – це суспільство. Саме завдяки існуванню суспільства виникла потреба в існуванні права. Суспільство саме по собі є складним компонентом, який утворюється із сукупності індивідуальних, різнобічних осіб, які є його елементами. Через наявність значної різноманітності поглядів, інтересів тощо в суспільстві виникла необхідність створення єдиних, загальнообов'язкових правил поведінки, що слугували б універсальними правилами співіснування. Тому беззаперечно, що суспільство є передумовою виникнення права. Задля об'єктивного та повного розуміння суспільства необхідно розглянути погляди науковців із цього питання.

Сучасне західне суспільство є складним, плюралістичним і конфліктним за своєю природою (Petev, 2002). Враховуючи ці якості, право є незмінним засобом регулювання суспільних відносин. Тобто сукупність нормативних актів не є засобом відображення всезагального блага та влади. Право змінює етику соціуму та політичні погляди, що має перевагу в перегонах з різними теоріями груп соціуму, що розвиваються, на формально виражені, загальнообов'язкові правила поведінки.

Тому постає необхідність визначити поняття «суспільство», щоб об'єктивно дослідити питання цінності права у відповідному соціальному явищі. У 1987 р. британський прем'єр-міністр Маргарет Тетчер зауважила: «Суспільства не існує. Є окремі чоловіки та жінки, є сім'ї». Багато соціологів стали на захист цієї концепції. Однак існує невизначеність щодо відповідності цієї концепції, особливо в епоху глобалізації, коли ідея окремих суспільств, обмежених національними кордонами, ставиться під сумнів (Ray, 2019). Існують погляди, що суспільство – це плюральне поняття, яке включає в себе сукупність видів спільної взаємодії окремих людей та історично склалося на певній території, тобто утворює систему, що охоплює всі аспекти необхідності співіснування та взаємодії членів суспільства. Суспільство може бути засноване лише на нації. Загальноприйняте розуміння обох цих категорій полягало в тому, що вони складаються з народу, який вирізняється певними культурними критеріями, перш за все принципом однорідності (Krossa, 2012). Суспільство – це різне, якщо порівняти з природою, багатогранне, внутрішньо множинне та одно-

часно єдине утворення, що є сукупністю сформованих історичних засобів і форм взаємодії та об'єднань, у якому існує всебічна та багатовекторна залежність осіб.

Виходячи із наведених визначень, можна дійти висновку, що суспільством є певна сукупність осіб, які спільно проживають на певній території та пов'язані між собою різними факторами суспільного життя. Тому, взаємодіючи один із одним, його члени стають учасниками суспільних відносин. Суспільні відносини – це форма взаємодії осіб. Поняття «суспільні відносини» (від лат. *socialis* – соціальний) у науковій літературі, зокрема філософській, визначається як «різноманітні зв'язки, які виникають між суб'єктами соціальної взаємодії й характеризують суспільство або спільноту, до яких входять ці суб'єкти як цілісність» (Андрущенко, Губерський, Михальченко, 2006). Будь-які форми взаємодії несуть за собою наявність можливих протиріч, які можуть мати місце в разі, якщо взаємодіють різні особи. Суспільство є багатогранним явищем, яке складається з різних осіб за характером, поглядами та інтересами. Задля врегулювання відносин між різними членами суспільства необхідно визначити загальнообов'язкові, формально виражені правила поведінки. Тому виникла та існує правова система, що містить сукупність правил поведінки, які врегульовують суспільні відносини. Перебуваючи під дією правових норм, суспільні відносини стають правовідносинами.

У вітчизняній доктрині основними конкуруючими підходами до визначення поняття «правовідношення» є матеріальний та формальний. Відповідно до першого – правовідношення є врегульоване правом фактичне суспільне відношення між особами, тобто соціальний зв'язок між суб'єктами права. Відповідно до другого – правовідношення є не відношення між особами, а відношення між правами та обов'язками, тобто не соціальний зв'язок між суб'єктами права, а ідеальний зв'язок між категоріями «суб'єктивне право» та «обов'язок». На думку прихильників матеріального підходу, явище фактичного порядку – життєве відношення – піддається впливу норм права, внаслідок чого трансформується на нове відношення – правове. Прихильники формального підходу під правовідносинами розуміють не саме суспільне (фактичне) відношення, а його юридичну форму (Павлюк, 2022). Розглядаючи матеріальний підхід до надання квінтесенції правовідношення, можна зазначити, що він тяжіє до правової моделі регулювання відносин у суспільстві. Окрім цього, на підставі цього підходу про правовідносини

можна говорити як про співвідношення, що виражається у своєрідних зв'язках між суб'єктивним правом і юридичним обов'язком. Правовідносини розглядаються як взаємодія прав суб'єктів, які виступають контрагентами в процесі взаємодії, шляхом виконання нормативно-правових приписів, що характеризується набуттям прав і обов'язків. Тому відносини, які підпадають під дію норм права, розглядаються як правові, тобто є правовідносинами.

Суспільні відносини стають правовідносинами з моменту, коли вони перебувають під впливом правових норм, на підставі чого виникає юридична взаємодія між членами суспільства. Під правовим впливом можна передбачати дію права у всіх його проявах, формах, видах на поведінку та свідомість осіб, а також на їх взаємозв'язок як членів суспільних відносин задля гарантування індивідуальних, колективних, загальнодержавних чи загальносуспільних прав, свобод та законних інтересів.

Це явище характеризується низкою ознак: 1) за предметом дії права: предметом правового впливу є значно ширше коло суспільних відносин, які не завжди регулюються виключно правом (відносини взаємодопомоги, морально-етичні військові відносини, виховні службові відносини з обміну досвідом між військовослужбовцями, окремі гендерні відносини тощо); 2) за механізмом здійснення: правовий вплив охоплює насамперед заходи виховного, психологічного, інформаційного характеру; 3) за наслідками: у процесі здійснення правового впливу настання чітко визначених матеріалізованих наслідків не обов'язкове, оскільки правовий вплив передбачає дію насамперед на свідомість особи, а через неї – на майбутню його поведінку (Гусарев, Тихомирова, 2017).

Отже, у суспільстві, де існує правова система, спрямована на регулювання суспільних відносин, здійснюється безпосередній вплив на членів суспільства. Результатом цього впливу є взаємодія його членів, які реалізують свої правові статуси, на підставі правових норм, внаслідок чого виникають правовідносини. Правовідносини можна визначити як суспільні відносини, що врегульовані нормами права. Тому можна стверджувати, що це суспільство є правовим, оскільки взаємодія його членів заснована на правових нормах та спрямована на втілення їх у життя. Окрім цього, використовуючи правові норми, члени суспільства здатні захищати та відстоювати свої права, об'єднуючись у відповідні соціальні інституції, тобто це суспільство можна назвати громадянським. Для дослідження суті грома-

дянського суспільства необхідно розглянути погляди вчених із цього питання.

Виникнення та розвиток громадянського суспільства в Україні відбувалися в кілька етапів. Перший етап – період з моменту проголошення в 1991 р. Акту незалежності України. У цей період також почалося відродження громадянського життя і множинності політики. З'явилися багато партій та були створені системи громадських організацій недержавної форми власності. Тобто громадянське суспільство повинно було відповідати вимогам суспільства щодо утворення інститутів демократії влади, здійснити зміни у відносинах між членами суспільства та органами державної влади, посприяти утворенню множинності поглядів і гарантувати право на вибір. У період з 1991 по 1996 рр. відбулися дії, спрямовані на розвиток громадянського суспільства, встановлення ринкової економіки, демократії політичного життя суспільства. З'явилися підстави для існування нового устрою держави на принципах системи стримувань і противаг, на законодавчому рівні регламентовано президентський інститут, парламентаризм та вертикаль виконавчої гілки влади, систему судів, органів місцевого самоврядування. Низка законів була спрямована на вдосконалення системи державного управління та місцевих органів влади, розвиток і утвердження місцевого самоврядування (Войтенко, 2002). Тобто передумовою виникнення громадянського суспільства була необхідність створення недержавних інституцій, що дозволили захищати права, свободи та законні інтереси громадян від можливого свавілля з боку держави.

Громадянське суспільство було створено внаслідок еволюції суспільства, тобто впливу об'єктивних факторів, до яких також можна віднести право. Громадянське суспільство – це поняття, що не є конкретизованим, бо існує багато поглядів учених щодо його сутнісного змісту, який розкриває його значення. Але деякі дослідники переконані, що всі визначення є функціональними та відсутність одного визначення є позитивним моментом для досліджень у майбутньому. І з цим можна та варто погодитись, бо це і натеper є частиною досліджуваного питання.

Поняття «громадянське суспільство» як політичне, так і соціально-наукове має давню традицію. Зазвичай громадянське суспільство визначається як множинність громадських об'єднань і організацій, що базуються на добровільних діях громадян. Ці асоціації виходять за межі приватних стосунків і є незалежними від держави та інтересів економічної вигоди.

Часто деякі стандарти ввічливості, такі як толерантність і ненасильство, також вважаються складовими громадянського суспільства. Утопічний елемент певною мірою існує в багатьох теоріях громадянського суспільства, які передбачають самоврядування та справжню демократію (Adloff, 2017). Визначення громадянського суспільства надають через державу, а саме як суспільство, в якому держава виступає гарантом захисту свобод громадян. Також можна зустріти погляди, що громадянське суспільство визначають як суспільство, що розвивається також у недержавній сфері. Це суспільство, в якому основним елементом, що є важелем розвитку, виступає людина із сукупністю її інтересів, потреб та цінностей. Деякі науковці зазначають, що громадянське суспільство – це сукупність прийомів та засобів створення партнерства у суспільстві, що є неформальним та забезпечує баланс між інтересами його членів. Невід’ємним елементом громадянського суспільства є можливість його членів створювати різні суспільні утворення. Ця можливість реалізується за допомогою наявного правового статусу в його членів. За допомогою змісту правового статусу особи можна визначити, чи є суспільство громадянським та яку цінність має право у громадянському суспільстві. Правовий статус особи – це її юридично закріплене становище в державі й суспільстві, він становить важливу складову її суспільного статусу, належить їй як людині і громадянину, характеризує зв’язки особи з державою та державно-організованим суспільством. Такі зв’язки виникають у різних сферах життєдіяльності суспільства, між різними категоріями людей і державою та регулюються практично всіма галузями національного права України (Кравченко, 2004). Правовий статус закріплює досягнутий рівень свободи особи, людини в суспільстві, виступає важливим засобом ефективного задоволення потреб та інтересів кожної людини, створення й використання умов для всебічного розвитку особи. Правовий статус служить юридичною основою та засобом підвищення соціальної активності, залучення кожного громадянина до активної діяльності з управління державними і суспільними справами, до розвитку економічного виробництва (Котюк, 1996). Звісно, що це змістовне поняття має диференціацію на певну кількість споріднених із ним визначень і мережеву систему розподілу. Критеріїв поділу правового статусу людини та громадянина є безліч залежно від підстав класифікації. Як приклад можна навести класифікацію за суб’єктами правового ста-

туса: загальний – поширюється на всіх людей і громадян; спеціальний (родовий) – характеризує особливості становища окремих категорій людей і громадян, наприклад біженців, студентів, пенсіонерів тощо; індивідуальний – притаманний окремому індивіду (Кравченко, 2004). Сьогодні змістовну складову правового статусу особи у правовій науці тлумачать у чотирьох основних значеннях: по-перше, правовий статус особи ототожнюється з правосуб’єктністю; по-друге, він встановлюється нормативно-правовими актами, що визначають суб’єктивні права та юридичні обов’язки особи; по-третє, правовий статус особи визначається нормативно-правовими актами, які встановлюють суб’єктивні права та юридичні обов’язки особи в сукупності з їх правосуб’єктністю; по-четверте, правовий статус розглядається як система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов’язків та юридичної відповідальності, відповідно до яких індивід як суб’єкт права (тобто такий, що має правосуб’єктність) координує свою поведінку в суспільстві (Галунько та ін., 2011). Окрім правового статусу особи, задля здійснення розмежування між поняттями «людина» та «громадянин», з метою уникнення двозначності в їх використанні науковці наполягають на відокремленні в межах правового статусу особи декількох основних частин: а) інституту громадянства; б) інституту прав, свобод та обов’язків людини і громадянина. Виокремлюючи певні елементи правового статусу людини, доволі часто говорять про п’ять таких складових: а) громадянство або інші різновиди політико-правового зв’язку між людиною та суб’єктом політичної влади (державою); б) правосуб’єктність; в) принципи державно-правового регулювання статусу людини; г) права, свободи, обов’язки та заборони, з якими пов’язана юридично значуща поведінка людей; г) гарантії прав і свобод людини (Бабенко, 2008). Значення поняття «громадянин» вужче за змістом, аніж поняття «людина», проте тільки поняття «громадянин» може дати визначення правовому статусу особи. Як зазначав відомий український дослідник В. Ф. Цвих (2002), ознакою громадянина з позиції його відношення до держави є громадянськість. Якщо громадянин – це формальний статус особи, який передбачає наділення її певною сукупністю прав та обов’язків, то громадянськість – якісна ознака особи, що вказує, чи дотримується особа своїх обов’язків, чи користується наданими правами й наскільки, в якому обсязі. У праці В. Пащенко (2005) визначено диференціацію

статусу громадянина, з одного боку, а з іншого – певні якості та кваліфікаційні характеристики володарів цього статусу, фактично громадянськість, яку він розшифровує як здатність і готовність громадян до активної участі, їх інтерес до примноження не лише особистих, приватних, а й суспільних надбань, тобто їх орієнтація на суспільне благо або їх почуття солідарності, що свідчить про їх готовність до вчинків, дій, зусиль, за яких або взагалі не очікується жодної матеріальної компенсації, або ж вона є незначною. Тобто громадянське суспільство можна визначити як суспільство, в якому можуть створюватися, існувати та розвиватися позадержавні суспільні утворення, а саме громадянські та політичні об'єднання осіб. Слід зауважити, що громадянське суспільство існує в межах та за правовими нормами (правилами), що встановлені в державі. У взаємодії з громадянським суспільством соціальна та правова держава повинна гарантувати й юридично забезпечити такі правові норми: 1) свобода партій та асоціацій; 2) обмеження монополії держави (зокрема, щодо об'єктів природного походження та засобів масової інформації державна власність не визнається взагалі, а щодо окремих видів діяльності державна монополія можлива лише в межах здійснення безпосередніх функцій держави, але таким чином, щоб державна власність ніколи не перевищувала власності громадянського суспільства); 3) розширення меж правового регулювання допускається лише за умов одночасного розширення свободи індивідів; 4) заборона цензури, з чого випливає, що оприлюднення достовірної інформації, яка компрометує державу чи її посадових осіб, не може бути підставою для притягнення поширювачів цієї інформації до відповідальності; 5) право петицій, зборів та мітингів, обмеження на які можуть мати суто процедурний характер (Речицький, 1998). Наведення цих догм зумовлює пошуки зв'язку не лише громадянських інститутів суспільства, а насамперед зв'язку із відповідними варіантами обмеження влади, що притаманні та утворюються внаслідок існування принципів правової, соціальної держави. Запорукою обмеження влади держави та її контролю є конституційні норми, що мають вплив на виникнення, формування правової системи в державі та формалізації її структури. Щоб обґрунтувати це висловлювання, треба проаналізувати певну правову сферу та відобразити взаємозв'язок на моделі України, адже ухвалення нової Конституції і проголошення України соціальною, правовою державою визначили не лише нові загальні засади

організації державної влади, а й зумовили необхідність створення нових правових інститутів (Павленко, 1996). Обмежувальна роль принципів соціальної, правової держави, закріплених у Конституції України, полягає в тому, що ці норми «виконують обмежувальну роль щодо безпідставного втручання держави в життя людини і суспільства, у функціонування громадянських об'єднань та політичних партій» (Заєць, 1999). Основне значення у структурі факторів, що формулюють державу з точки зору права, стримування державної владної політики в суспільстві і гарантування правових алгоритмів дій, мають поняття «соціальна держава» і «правова держава».

Отже, громадянське суспільство можна визначити як суспільство, що має можливість реалізовувати захист своїх прав, свобод та законних інтересів шляхом створення відповідного виду суспільних утворень. За допомогою цих утворень здійснюється відповідний вплив на органи влади, наслідком чого є запобігання можливим фактам свавілля від держави. Окрім цього, проявом громадськості в суспільстві є використання прав та виконання обов'язків його членів, тобто наявність правопорядку (взаємодії членів суспільства відповідно до правових норм). Тому саме завдяки наявності права як основного елемента, під впливом якого суспільство перетворюється на громадянське в процесі розвитку правової системи, реалізації правового статусу його членів, який забезпечується державою, створюється громадянське суспільство. Отже, право є безпосереднім елементом, завдяки якому існує баланс у відносинах між суспільством та державою, що запобігає свавіллю з боку держави до суспільства.

ВИСНОВКИ. Враховуючи проведений аналіз, можна висловити такі резолютивні думки щодо аксіології права у громадянському суспільстві.

Право являє собою сукупність встановлених владою загальнообов'язкових, формально виражених правил поведінки, що спрямовані на регулювання відносин, які виникають у суспільстві. Суспільство становить сукупність осіб, що разом проживають на певній території задля досягнення спільних інтересів. У процесі взаємодії його членів виникають суспільні відносини, які внаслідок виникнення протиріч потребують врегулювання. Підставами цього може бути розбіжності в поглядах членів суспільства, переконаннях тощо. Задля вирішення таких суперечок існують правові норми, що є зразковими шаблонами обов'язкової поведінки учасників відповідних видів суспільних відносин.

Внаслідок врегулювання правом суспільних відносин вони стають правовідносинами, тому що виникають, змінюються та припиняються на підставі правових норм. Правовідносинами є суспільні відносини, врегульовані нормами права. Норми права в процесі впливу на суспільні відносини формують, окрім правових зв'язків їх учасників, також правові статуси осіб, що являють собою сукупність прав та юридичних обов'язків. Залежно від правового статусу особи можна визначити наявність чи відсутність компоненти, що має громадянське суспільство. Реалізуючи правовий статус, а саме створюючи соціальні інститути для захисту інтересів осіб, впливу на державне управління у формі різного виду громадських формувань (політичних партій, організацій тощо), а також виконуючи приписи правових норм, суспільство стає громадянським. Враховуючи це, цінність права у громадянському суспільстві є безумовною. Право виступає насамперед як засіб регулювання суспільних відносин, що

виникають у суспільстві задля вирішення протиріч. Окрім цього, на підставі формально виражених загальнообов'язкових правил поведінки здійснюється встановлення єдиного порядку співіснування як членів суспільства, так і держави, членів суспільства із державою. Правові норми зумовлюють можливість виникнення соціальних інституцій, що слугують засобом відстоювання та захисту інтересів членів суспільства. Отже, аксіологія права у громадянському суспільстві полягає у створенні на підставі правових норм єдиної системи формально виражених загальнообов'язкових правил поведінки взаємодії членів суспільства, що спрямовані на подолання суспільних протиріч, встановлення справедливості, рівності осіб та можливості створення соціальних інститутів захисту інтересів суспільства від свавілля держави, таким чином створюючи баланс у відносинах між членами суспільства та державою.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Адміністративне право України : навч. посіб. : у 2 т. / В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька. Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. Т. 1: Загальне адміністративне право. 320 с.
2. Алаїс С. І. Проблема праворозуміння в основних школах права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 203 с.
3. Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михальченко М. І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія : підручник. 3-тє вид., виправ. та допов. Київ : Генеза, 2006. 656 с.
4. Бабенко К. Системні основи закріплення правового статусу людини в Конституції України. *Віче*. 2008. № 3. С. 56–59.
5. Бондаренко В. А., Пустова Н. О. Правовий вплив у системі соціального впливу. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 2 (12). С. 12–18. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-2-12-18>.
6. Войтенко Т. О. Громадянське суспільство в Україні: аналіз соціального конструювання. Київ, 2002. 368 с.
7. Гусарев С. Д., Тихомирова О. Д. Теорія держави та права : навч. посіб. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. 320 с.
8. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. Київ : Парламент. вид-во, 1999. 245 с.
9. Кельман М. С. Загальна теорія держави та права : підручник. Львів : Новий світ, 2007. 584 с.
10. Котюк В. О. Теорія права: курс лекцій : навч. посіб. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.
11. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. 3-тє вид., виправ. та допов. Київ : Атіка, 2004. 512 с.
12. Павленко Р. Динаміки громадянського суспільства в Україні. *Нова політика*. 1996. № 5. С. 16–26.
13. Павлюк Н. М. Правова природа та поняття цивільних правовідносин: загальнотеоретичне дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 100–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/21>.
14. Пащенко В. Поняття «громадянськості» і теорія громадянського суспільства. *Політичний менеджмент*. 2005. № 2 (11). С. 118–126.
15. Переш І. Є., Фрідманський Р. М. Юридичний позитивізм, як передумова виникнення соціології права // Закарпатські правові читання. Розвиток правової системи та європейська інтеграція України : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 27–28 трав. 2021 р.) : у 2 т. / МОН України, Ужгород. нац. у-т, Наук.-дослід. ін-т порівняльного публічного права та міжнар. права, Ліга студентів Асоціації правників України. Ужгород : РІК-У, 2021. Т. 2. С. 49–53.
16. Поляков А. В. Коммуникативний підход в общей теории права. *Проблеми філософії права*. 2006–2007. Т. IV–V. С. 60–67.
17. Речицький В. В. Конституціоналізм: український опыт. Харьков : Фолио, 1998. 160 с.

18. Теорія держави і права : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
19. Цвих В. Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2002. 376 с.
20. Adloff F. *Civil Society* // *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory* : сайт. 2017. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118430873.est0435>.
21. Austin J. *Lectures on Jurisprudence, or The Philosophy of Positive Law*. London : John Murray, 1885. Vol. 1. 572 p.
22. Krossa S. *European Society* // *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization* : сайт. 2012. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470670590.wbeog187>.
23. Petev V. A Socio-Axiological Concept of Law. *Ratio Juris*. 2002. Vol. 12, Iss. 3. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9337.00123>.
24. Pound R. *Social control through law*. New Haven : Yale University Press ; Oxford University Press, 1942. 138 p.
25. Ray L. *Society* // *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* : сайт. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeoss200.pub2>.

Надійшла до редакції: 23.03.2023

Прийнята до опублікування: 15.05.2023

REFERENCES

1. Adloff, F. (2017). *Civil Society*. The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory. <https://doi.org/10.1002/9781118430873.est0435>.
2. Alais, S. I. (2002). *The problem of legal understanding in the main schools of law* [Candidate dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
3. Andrushchenko, V. P., Huberskyi, L. V., & Mykhalchenko, M. I. (2006). *Social philosophy. History, theory, methodology*. Genesis.
4. Austin, J. (1885). *Lectures on Jurisprudence, or The Philosophy of Positive Law*. John Murray.
5. Babenko, K. (2008). Systemic foundations of establishing the legal status of a person in the Constitution of Ukraine. *Viche*, 3, 56–59.
6. Bandurka, A. M., Holovko, O. M., Perederii, O. S et al. (2018). *Theory of state and law* (O. M. Bandurka, Ed.). Kharkiv National University of Internal Affairs.
7. Bondarenko, V. A., & Pustova, N. O. (2021). Legal influence in the system of social influence. *Social and Legal Studios*, 2(12), 12–18. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-2-12-18>.
8. Halunko, V. V., Olefir, V. I., Pykhtin, M. P. et al. (2011). *Administrative law of Ukraine. Vol. 1* (V. V. Halunko, Ed.). Kherson City Printing Company.
9. Husariev, S. D., & Tykhomyrova, O. D. (2017). *Theory of the state and law*. National Academy of Internal Affairs; Education of Ukraine.
10. Kelman, M. S. (2007). *General theory of the state and law*. New World.
11. Kotiuk, V. O. (1996). *Theory of law: a course of lectures*. Venturi.
12. Kravchenko, V. V. (2004). *Constitutional law of Ukraine*. Attica.
13. Krossa, S. (2012). *European Society*. The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization. <https://doi.org/10.1002/9780470670590.wbeog187>.
14. Pashchenko, V. (2005). The concept of “citizenship” and the theory of civil society. *Political management*, 2(11), 118–126.
15. Pavlenko, R. (1996). Dynamics of civil society in Ukraine. *New policy*, 5, 16–26.
16. Pavliuk, N. M. (2022). Legal nature and the concept of civil legal relations: general theoretical research. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 3, 100–102. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/21>.
17. Peresh, I. Ye., & Fridmanskyi, R. M. (2021, May 27–28). Legal positivism as a prerequisite for the emergence of the sociology of law [Conference presentation abstract]. XIII International Scientific and Practical Conference “Transcarpathian legal readings. Development of the legal system and European integration of Ukraine”, Uzhhorod, Ukraine.
18. Petev, V. (2002). A Socio-Axiological Concept of Law. *Ratio Juris*, 12(3). <https://doi.org/10.1111/1467-9337.00123>
19. Poliakov, A. V. (2006–2007). Communicative approach in the general theory of law. *Problems of the philosophy of law, IV-V*, 60–67.
20. Pound, R. (1942). *Social control through law*. Yale University Press; Oxford University Press.
21. Ray, L. (2019). *Society*. The Blackwell Encyclopedia of Sociology. <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeoss200.pub2>.
22. Rechytskyi, V. V. (1998). *Constitutionalism: Ukrainian experience*. Folio.

23. Tsvykh, V. F. (2002). *Trade unions in civil society: theory, methodology, practice*. Kyiv University.
24. Voitenko, T. O. (2002). *Civil society in Ukraine: analysis of social construction*. Kyiv.
25. Zaiets, A. P. (1999). *The rule of law in the context of the latest Ukrainian experience*. Parliament Publishing House.

Received the editorial office: 23 March 2023

Accepted for publication: 15 May 2023

STANISLAV GENNADIIOVYCH PEVKO,

*Doctor of Philosophy,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Fundamental and Legal Disciplines;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1488-9715>,
e-mail: Stanislav.advocate@gmail.com*

AXIOLOGY OF LAW IN CIVIL SOCIETY

The issue of the existence of law in society is considered through the definition of its value. The components that reveal the main issue of the research topic have been studied in detail. The study of each component of the problem under investigation determines the prerequisites for the existence and effectiveness of the impact of legal norms on society, which reflects the main purpose of law and its axiology in civil society. These components are the building blocks that make it possible to comprehensively explore the issues of the article.

The article considers the main elements of the axiology of law in civil society, defines the essence of law through the analysis of approaches to law understanding, which made it possible to establish the ontology of this concept. It is concluded that law is a means of regulating social relations and resolving contradictions between members of society. The author analyses such interrelated concepts as “society” and “social relations”. Society is defined as a set of individuals living in a certain territory with the aim of satisfying common interests, and social relations are defined as a form of interaction between members of society. Due to the diversity of interests of society members, contradictions arise in the course of their interaction, which are resolved through legal norms that establish generally binding, formally expressed rules of conduct. In other words, society becomes civil through the existence of a mechanism of legal regulation of the behaviour of its members, establishment of legal statuses of persons, which is expressed in the existence of rights and obligations, as well as the exercise of public administration, defence of their rights and legitimate interests, through the creation of appropriate types of public institutions.

It has been concluded that law is the main means of regulating society, which exists to resolve contradictions and regulate social relations by establishing generally binding, formally expressed, template rules of conduct which enable members of society to coexist and develop. Also, by establishing the legal statuses of individuals, members of society are given the opportunity to unite in public organisations, whose members can protect their rights and legitimate interests, influence the authorities, and protect themselves from arbitrariness on the part of the state.

Key words: *law, society, social relations, civil society, value of law.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Певко С. Г. Аксиологія права у громадянському суспільстві. *Право і безпека*. 2023. № 3 (90). С. 143–153. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.3.12>.

Citation (APA): Pevko, S. G. (2023). Axiology of law in civil society. *Law and Safety*, 3(90), 143–153. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.3.12>.